

Володимир Маслак

Держнава Богдана Хмельницького: проблема концептуалізації в сучасній польській історіографії

Meritum 5, 43-52

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ДЕРЖАВА БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО: ПРОБЛЕМА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ В СУЧАСНІЙ ПОЛЬСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Часи Богдана Хмельницького завжди викликали жвавий інтерес серед польських істориків. Воно й не дивно, якщо взяти до уваги той величезний вплив, який мав на минуле Речі Посполитої та й усієї Східної Європи соціальний вибух в Україні середини XVII ст. Одним із найпомітніших наслідків подій стала поява на певній частині української території окремого державного утворення – Гетьманщини з правителем-гетьманом на чолі, що поновлювало втрачену раніше політичну самоорганізацію українського світу й водночас руйнувало територіальну цілісність Речі Посполитої.

Відтак питання типології Гетьманщини було приречене стати об'єктом баталій, особливо ступінь державності, самостійності, проблема міжнародного визнання. Не стала винятком і сучасна історіографічна ситуація. З кінця 1980-х рр. тематика генези та типологічної сутності Гетьманщини бурхливо вивчається в Україні, значне зацікавлення викликає в Росії, набула нового дихання в Польщі. Зокрема, польські історики генерували представницьку низку монографічних досліджень, статей, археографічних публікацій, суттєво збагативши процес історіографічного освоєння зазначеної тематики. Яке ж місце належить доробку сучасних польських вчених? Наскільки він посприяв поглибленню знань про природу Гетьманщини та скоригував традиційні уявлення? Як співвідноситься сучасні концепції з попередньою польською історіографічною традицією та новітніми дослідженнями українських, російських та інших вчених?

Починаючи розмову, варто підкреслити, що давно залишилися в минулому спроби польських істориків притлумити чи взагалі ігнорувати державний характер української самоорганізації, втіленої в Гетьманщині. На початку XX ст. Л. Кубаля у властивому для нього стилі підвів жирну риску під XIX-вічними пошуками підстав „позбавити” Гетьманщину ознак державного організму: „UrządNIK Rzeczypospolitej,

którego ma 40000 wojska z neograniczoną władzą i któremu bez wojny z ościen-
ną potencją odebrać buławę nie można, nie może się nazywać podda-
nym”¹. У 1930-ті рр. О. Гурка виставив черговий історіографічний маяк,
визнавши, що серцевиною політичних концепцій Б. Хмельницького була
ідея побудова самостійної Козацької держави². Про появу Козацької
держави, боротьбу козаків за незалежнення підвладної гетьманові
частини України від Речі Посполитої та про шанси Чигирини зберегти
самостійність писав наприкінці 1960-1980-ті рр. З. Вуйцик³. Тоді
ж дискурс у такому форматі увійшов до синтетичних історій Польщі
авторства А. Чубінського, Я. Тазбіра, Є. Топольського та К. Піварського.⁴
Погляд на українсько-польські стосунки середини XVII ст. крізь призму
одержавлення Гетьманщини став настільки стійким, що в одному
з випадків текст кінця 1970-х р. без змін перейшов у видання 1992 і навіть
2004 р.⁵

На такому тлі сучасна польська історіографія не могла не
розвиватися в руслі попередніх напрацювань. Тим більше, що до цього
підштовхували й новітні дослідження істориків з України, Росії, США
та Канади, а також поява в Польщі у середині 1980-х рр. монографії, яка
розглядала самосвідомість руської шляхти та українського козацтва
в першій половині XVII ст. й стимулювала перегляд стереотипів
у ділянці оцінки причин, спрямованості та ідеології соціального вибуху
в Україні під проводом Б. Хмельницького. Мова про відоме дослідження
Т. Хинчевської-Хеннель⁶, яке хоча й було сприйняте неоднозначно
в польському науковому середовищі⁷, однак поставило питання, які

¹ L. Kubala, *Szkice Historyczne*, Lwów 1901, s. 160.

² O. Górka, „Ogniem i mieczem” a rzeczywistość historyczna, Warszawa 1986, s. 124.

³ Z. Wójcik, *Dzikie pola w ogniu. O Kozaczyźnie w dawnej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1968, s. 233.

⁴ Див. хоча б: А. Czubiński, J. Topolski, *Historia Polski*, Wrocław 1988, s. 186–187; *Historia Polski*, t. 1, cz. 2, red. T. Manteuff, Warszawa 1958, s. 680–681; *Zarys historii Polski*, red. J. Tazbir, Warszawa 1979, s. 263.

⁵ Порівн.: *Zarys historii Polski*, red. J. Tazbir, Warszawa 1979, s. 261–263; H. Samsonowicz, J. Tazbir, T. Nałęcz, *Polska. Losy państwa i narodu*, Warszawa 1992, s. 194–195; H. Samsonowicz, A. Wyczański, J. Tazbir, J. Staszewski, T. Kizwalter, T. Nałęcz, A. Paszkowski, A. Chwalba, *Polska na przestrzeni wieków*, Warszawa 2006, s. 254–256.

⁶ T. Chynczewska-Hennel, *Świadomość narodowa szlachty ukraińskiej i Kozaczyzny od schyłku XVI do połowy XVII w.*, Warszawa 1985.

⁷ Рецензія, яка вийшла на книгу, була надміру критичною й за своїм духом вийшла за суто наукову площину. Див.: S. Gawlas, H. Grala, *Nie masz Rusi w Rusi*, *Przegląd Historyczny*, t. 77, 1986, z. 2, 331–351. Див. також відповідь дослідниці та реакцію на цю

вже не можна було обійти. Дослідниця аргументовано показала, що в середовищі руської шляхти як традиційної української еліти існувала власна тотожність „народу руського», формуючи підвалини відчуття окремішності й самодостатності в „шляхетському народі” Речі Посполитої. А відтак національно-релігійне питання стояло в Україні на порядку денному, підсичене початком процесу колонізації еліти, Брестською церковною унією 1596 р., релігійною конфронтацією між православними та уніатами, контрреформаційною політикою Зигмунта III. Більше того, з 1620-х рр. у вир цих змагань була втягнута й Військо Запорозьке, що мало першорядне значення для подій середини XVII ст. Подальші студії в різні роки істориків як з Польщі, так і з інших країн над релігійною ситуацією, що складалася в Україні в кінці XVI – першій половині XVII ст., над самосвідомістю руської шляхти та козацтва тільки поглиблювали уявлення про неминучість потужного впливу на політичні концепції Б. Хмельницького різних політичних ідей та ідеологічних конструктів, притаманних шляхетському середовищу⁸.

Цілком закономірно, що серед сучасних польських дослідників, які висловлювалися з приводу причин соціального вибуху в Україні в середині XVII ст., а також щодо тактичних і стратегічних намірів повстанців, міцнішала думка про наявність крім суто релігійного, ще й властиво національного компоненту. При цьому наріжною тенденцією стало заперечення концепції „золотого спокою”. Передвоєнне десятиліття трактується як доба, яка вистеляла дорогу до часів Б. Хмельницького, як „діжка з порохом”, готова будь-коли вибухнути⁹.

відповідь рецензентів Т. Chynczewska-Hennel, *Rus zostawić w Rusi*, *Przegląd Historyczny*, t. 78, z. 3, s. 533–550; S. Gawlas, H. Grala, *I na Rusi robić musi*, *ibidem*, s. 551–556.

⁸ Див. насамперед: Н. Яковенко, Українська шляхта. З кінця XIV до середини XVII ст. Волинь і Центральна Україна, Київ 1993; F. Sysyn, *Between Poland and the Ukraine. The Dilema of Adam Kysil 1600–1653*, Cambridge Mass 1985; П. Сас, Політична культура українського суспільства (кінець XVI – перша половина XVII ст.), Київ 1998. Див. також пізніші якісні дослідження, які мали значний вплив: М. Drozdowski, *Religia i Kozaczyzna zaporoska w Rzeczypospolitej w pierwszej połowie XVII wieku*, Warszawa 2008; Т. Кемпа, *Wobec kontrreformacji. Protestanci i prawosławni w obronie swobód wyznaniowych w Rzeczypospolitej w końcu XVI i w pierwszej połowie XVII wieku*, Toruń 2007; S. Plokh, *The Cossack and Religion in Early Modern Ukraine*, Oxford 2001.

⁹ Див. хоча б: А. Biedrzycka, *Złoty pokój: Kozacy Zaporoscy w służbie Rzeczypospolitej 1639–1647*, *Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace historyczne*, 2000, t. 1238, z. 127, s. 37–38; Н. Litwin, *Od unii lubelskiej do III rozbioru Rzeczypospolitej. Rzeczypospolita a Ukraina. Szkice wydarzeń politycznych*, w: *Między sobą. Szkice historyczne polsko-ukraińskie*, red. Т. Chynczewska-Hennel i N. Jakowenko, Lublin 2000, s. 94; W. A. Serczyk,

Уже в 1988 р. видатний польський дослідник З. Вуйцик, який ще в 1968 р. писав про те, що „chłopy i Kozacy walczyli od roku 1648 o wolność... przeciwko nam”¹⁰, у своїй концептуальній статті про становище України в Речі Посполитій до середини XVII ст. зазначав, що приєднання українських земель до Корони, крім позитивів, спровокувало появу „konfliktów społecznych, religijnych, narodowych”. У підсумку ж, говорячи про причини буремних подій після так званого „золотого спокою”, дуже промовисто зауважує, що „społeczeństwo ruskie tamtych czasów traci w znacznym stopniu swa kierowniczą warstwę”, через що змагання за осягнення релігійних, суспільних та національних цілей вела не шляхта, а козаччина”¹¹.

З тих пір ідея про наявність національного чинника, який не тільки викликав бурю в середині XVII ст., а й спричинив появу в Україні нової держави міцно увійшла в тканину польської історіографії. Т. Хинчевська-Хеннель та М. Дроздовський, констатуючи перетворення козаків у першій половині XVII ст. в „obrońców etnicznej odrębności Rusinów», пишуть про те, що в середині цього століття повстанцями рухали чинники „o charakterze społecznym, narodowościowym i religijnym”¹². Г. Літвін, концептуалізуючи українсько-польські стосунки від часів Люблінської унії, доходить висновку, що вибух середини XVII ст. виник „na skutek tego, że korporacyjny ruch kozacki stanowił iskrę na prochu powstania ludowego, zaś podnosząc hasła walki wyznaniowej przybrał charakter wojny narodowej”¹³.

Автор цілісної монографії про Б. Хмельницького Я. Качмарчик одночасно з З. Вуйциком визнавав, що війна точилася за здобуття незалежності. Ця ідея була центральною в політичній програмі Б. Хмельницького¹⁴. Позицію Я. Качмарчика підтримав Є. Топольський,

Na dalekiej Ukrainie. Dzieje Kozaczyzny do 1648 roku, Kraków 2008, s. 345; H. Samsonowicz, A. Wyczański, J. Tazbir, J. Staszewski, T. Kizwalter, T. Nałęcz, A. Paszkowski, A. Chwalba, op. cit., s. 250; J. Topolski, *Polska w czasach nowożytnych. Od środkowoeuropejskiej potęgi do utraty niepodległości (1501–1795)*, Poznań 1994, s. 473.

¹⁰ Z. Wójcik, *Dzikie pola w ogniu. O Kozaczyźnie w dawnej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1968, s. 233.

¹¹ Idem, *Ukraina w ramach Rzeczypospolitej do połowy XVII w. (prawo, programy, praktyka polityczna)*, Acta Universitatis Wratislaviensis, Historia 6 t. 66, Wrocław 1998, s. 63.

¹² M. Drozdowski, T. Chynczewska-Hennel, *Kozaczyzna w Rzeczypospolitej XVI–XVII wieku. Jeszcze jeden stan społeczeństwa staropolskiego*, w: *Społeczeństwo staropolskie*, Seria Nowa, t. 1, red. A. Karpiński, Warszawa 2008, s. 197, 212.

¹³ H. Litwin, op. cit., s. 94.

¹⁴ J. Kaczmarczyk, *Bohdan Chmielnicki*, Wrocław 1988, s. 48.

який зазначав, що в середині XVII ст. козаки „zaczeli wyrazac ideję stworzenia niezależnego państwa”¹⁵. А Серчик у новій своїй праці, покликаючись на лист коронного гетьмана Миколая Потоцького від травня 1648 р. зауважує, що козакам йшлося „o zerwanie zależności od Rzeczypospolitej, o „absolutnie”, czyli wyłączne panowanie na Ukrainie oraz o samodzielne utrzymywanie stosunków z innymi państwami”¹⁶.

Водночас не зникла й традиція заперечувати факт появи держави. Правда, набула вона пом’якшеного вигляду. Автор „Великої історії Польщі” Ф. Лесняк, хоча й цитує знамениту фразу Б. Хмельницького, сказану королівським комісарам у лютому 1649 р. в Переяславі про намір визволення цілої Русі з „лядської неволі” та визнає, що гетьман хотів старити Українську державу, але пише про те, що навіть в часи Зборівської битви 1649 р. ще не мав своєї держави, а станом на 1654 р. навіть вважав, що взагалі завчасно закінчувати її утворення з огляду на „za wczesnie jeszcze na utworzenie państwa ukraińskiego wobec ciągłego zagrożenia ze strony Rzeczypospolitej i osamotnienia politycznego po odstąpieniu od sojuszu Tatarów krymskich”. На думку дослідника на рівні ідеї гетьман під Зборовом „Kozaczyznę traktował wtedy już nie jako cześć Rzeczypospolitej lecz kształtującą się samodzielnie byt przedpaństwowy”¹⁷.

Хіба поодиноким випадком відвертого заперечення зв’язку між політичною програмою козацької старшини в середині XVII ст. і попереднім курсом руської шляхти на оборону „прав і свобод народу руського” є контрверсійна й загалом невдала монографія познанського історика М. Франца, яка вже дістала критичний відгук у Польщі¹⁸. Дослідник спекулятивно підійшов до проблеми визначення „прописки” козацтва в східноєвропейському соціумі. Слушно проводячи різницю між сучасним поняттям „українці” та ранньомодерною спільною, М. Франц потім змішує політичне поняття „українець” з етнічним та штучно розводить козаків і тогочасних українців по різні сторони. У такий спосіб козацтво виявляється позбавленим будь-якої можливості мати українську ідентичність, а яку мало дослідник не зазначає. Відтак,

¹⁵ J. Topolski, op. cit., s. 206.

¹⁶ W. A. Serczyk, *Na płonącej Ukrainie. Dzieje Kozaczyzny 1648–1651*, Kraków 2009, s. 45.

¹⁷ F. Leśniak, *Wielka historia Polski 1586–1696*, Kraków 1998, s. 102.

¹⁸ D. Kołodziejczyk, *Jak Kozacy państwo budowali, a lachy historię im pisali (Maciej Franc, Idea państwa kozackiego na ziemiach ukraińskich w XVI–XVII wieku, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń, 2005, s. 476, mapy, ilustracje)*, *Przegląd Historyczny*, 2007, t. 98, z. 4, s. 575–586.

якщо логічно мислити, діяльність козаків та створювані ними структури не співвідносяться з історією українського світу як такого¹⁹. Але навіть М. Франц визнає, що в середині XVII ст. козаки „nie wierząc już w możliwość uzyskania dostępu do przywilejów szlacheckich, uznać mogli, że jedyną drogą pozostaje dążenie do wywalczenia autonomii i samodzielności, ale nie w łonie Rzeczypospolitej, a raczej Chanatu Krymskiego lub Wielkiego księstwa Moskiewskiego”²⁰. І саме подібна комбінація на перший погляд непоєднуваних підходів дослідника мабуть найрельєфніше відбиває той факт, що в польській історіографії остаточно усталилося визнання появи в середині XVII ст. на теренах Речі Посполитої нового державного утворення. Зайвим свідченням цього є відповідні тексти в синтетичних „історіях Речі Посполитої”, які надають цій історіографічній візії форми апробованого знання²¹.

Такий підхід концептуально зближує позиції сучасних польських істориків з магістральною канвою української історіографії, у котрій студії над державою Б. Хмельницького з кінця 1980-х рр. належать до центральних дослідницьких проблем. Більше того, якщо в Польщі нині ніхто на науковому рівні не заперечує факт утворення держави зі столицею в Чигирині, то в Україні подеколи робляться спроби звести Гетьманщину на нижчий рівень суспільної самоорганізації – на рівень якоїсь недодержави або „поліції”²². Правда, Я. Тазбір одного разу похопився про „państwo Chmielnickiego”²³ у зв’язку з Переяславською радою 1654 р., однак цей хід мав показати лише шкідливість московської зверхності. Існування держави дослідник під сумнів не ставить, що видно з сусідніх сторінок його тексту²⁴.

¹⁹ M. Franc, *Idea państwa kozackiego na ziemiach ukraińskich w XVI–XVII wieku*, Toruń 2005, s. 241.

²⁰ Ibidem, s. 254–255; Franc M. *Kryzys roku 1648 – armia i społeczeństwo szlacheckie*, *Studia Historyczno-wojskowe*, t. 3. *Armia i społeczeństwo*, Zabrze 2009, s. 84.

²¹ Для прикладу див.: U. Augustyniak, *Historia Polski 1572–1795*, Warszawa 2008, s. 669, 673–674; J. A. Gierowski, *Historia Polski, t. 5, Rzeczpospolita w dobie złotej wolności (1648–1763)*, Kraków 2004, s. 20, 22; M. Markiewicz, *Historia Polski 1692–1795*, Warszawa 2009, s. 512, 525–626; H. Samsonowicz, A. Wyczański, J. Tazbir, J. Staszewski, T. Kizwalter, T. Nałęcz, A. Paszkowski, A. Chwalba, op. cit., s. 252; J. Topolski, op. cit., s. 206, 473–474.

²² Див. хоча б: В. Кравченко, *Харьков/Харків: столица пограниччя*, Вильнюс 2010, с. 28, 60.

²³ H. Samsonowicz, A. Wyczański, J. Tazbir, J. Staszewski, T. Kizwalter, T. Nałęcz, A. Paszkowski, A. Chwalba, op. cit., s. 255.

²⁴ Ibidem, s. 252–253.

Виразні перегуки із загальною історіографічною ситуацією простежуються й на рівні термінології. І в Україні, і в Польщі, як і в західних історіографіях та в Росії, основним поняттям для дітища Б. Хмельницького є „Козацька держава”. Термін настільки приївся, що хіба перестав критично сприйматися. Досі ніхто не обговорював його очевидну семантичну та ціннісну вразливість, яка відразу кидається в око, якщо розглянути поняття в порівняльній площині. Ніхто не називає інші ранньомодерні держави за самоназвою її еліти. Пишемо Московія, а не „боярсько-дворянська держава”, Річ Посполита, а не „шляхетська держава” і так далі. І поняття „шляхетська держава”, і поняття „боярсько-дворянська держава” існують як технічні, а не як єдино вживані стосовно того чи іншого політичного суб’єкта. Відтак мова має йти про „Українську державу”, а поняття „Козацька держава” вживатися суто утилітарно. Інакше виходить, що козаки не належали до українського соціуму і становили якийсь окремий етнос.

Хоча поняття „Козацька держава” явно домінує серед польських істориків, дефініція „Українська держава” все таки пробиває собі дорогу навіть в загальних „історіях Речі Посполитої”²⁵. Однак ситуація ще не досягла тієї точки, коли означені поняття співвідносилися тією мірою, як поняття „Річ Посполита” та „шляхетська держава”. Спекулятивний відтінок продовжує зберігатися, так само, як і в українській та російській історіографії.

Ще однією проблемою є кваліфікація соціального вибуху в Україні часів Б. Хмельницького. У Польщі здебільшого оперують поняттями „*powstanie Chmielnickiego*”, „*wielkie powstanie Chmielnickiego*” та похідними від них. Це об’єднує польських істориків з англomовною історіографією, де домінує поняття „*Khmelnycky’s uprising*”, „*Khmelnycky’s war*”²⁶ як аналогія до типологічно подібних подій в Англії та Нідерландах. Колись панівне в польській історіографії поняття „*wojna domowa*” остаточно

²⁵ F. Leśniak, op. cit., s. 101, 102; H. Litwin, op. cit., s. 96, P. Kroll, *Od ugody hadziackiej do Czudnowa. Kozaczyzna między Rzeczpospolitą a Moskwą w latach 1658–1660*, Warszawa 2008, s. 9; J. Topolski, op. cit., s. 473; Д. Колодзейчик, *Tertium non datur? Турецька альтернатива в зовнішній політиці Козацької держави*, в: Гадацька унія 1658 року, ред. В. Брехуненко, Київ 2008, с. 67.

²⁶ Див. хоча б: S. Plochy, op. cit., s. 176; F. Sysyn, *The Jewish factor in Khmelnycky’s Uprising*, в: *Ukrainian -Jewish Relations in Historical Perspective*, ed. P. Potichnyj and H. Aster, Edmonton 1990, s. 43–54; Idem, *War der Chmel’nycky-Aufstand eine Revolution? Eine Charakteristik der “grossen ukrainischen Revolte” und der Bildung des Kosakischen Het’manstaates*, *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, 1995, 43, nr 1, s. 1–18.

витіснене на маргінес Швидше всього до цього спонукав консесус з приводу визнання факту появи в Україні держави. При цьому бува наголошується, що „wojna domowa” переросла в ширший рух і події набули міжнародного масштабу. Зокрема, Я. Тазбір вважає, що „wojna domowa przekształciła się w zewnętrzna, z chwila gdy Rosja wzięła pod swe skrzydło młode państwo kozackie (1654)”²⁷. Тоді, як Х. Литвін має набагато більше слушності, відносячи це перетворення вже до перших місяців війни, коли „Kozacka Ukraina stała sie de facto partnerem dla Rzeczypospolitej i innych podmiotów polityki międzynarodowej...”²⁸. Крім того, Х. Литвін є хіба поодиноким дослідником, який побіжно вжив поняття „wojna narodowa”²⁹, визнавши загальноукраїнський характер війни, але без виразного наміру перетворити поняття на центральне, як це має місце в українській історіографії.

У 2004 р. Ю. Мицьк³⁰ звернув увагу на той факт, що в польській історіографії вживається поняття „wojna polsko-kozacka”, „stosunki kozacko-polskie”, що створює хибні стереотипи. По козацький бік барикад були ще й міщани, селяни та частина дрібної шляхти, яка підтримала Б. Хмельницького й швидко обійняла практично всі посади в Гетьманщині. Водночас на протилежному боці була не тільки польська шляхта, а й литовська та переважна частина руської. Доводиться, однак констатувати, що попри все, традиція до оперування поняттям „козацько-польська війна” виявилася дуже живучою й практично не має сьогодні альтернативи. Як видається, головна причина ховається якраз в зазначеному вище невідрефлексованому домінуванні уявлень про властиво „Козацьку державу”. Додатковим підтвердженням цього автоматичне вживання навіть поняття „wojna kozacko-rosyjska 1659 r.”³¹, хоча, здається, ніхто не подумає писати „війна шляхетсько-російська”.

Хоча в сучасній польській історіографії й усталився погляд на те, що Б. Хмельницький та його оточення прагнули незалежності для Української держави, проте дискусійним є питання чи була ця мета досягнута, який шлях вдалося пройти у цьому напрямку, як вплинула

²⁷ H. Samsonowicz, A. Wyczański, J. Tazbir, J. Staszywski, T. Kizwalter, T. Nałęcz, A. Paszkowski, A. Chwalba, op. cit., s. 252.

²⁸ H. Litwin, op. cit., s. 95–96.

²⁹ Ibidem, s. 94.

³⁰ Ю. А. Мыцьк, Наследие Речи Посполитой в современной украинской историографии, w: Украина и соседние государства в XVII веке. w: Материалы международной конференции, Санкт-Петербург 2004, с. 113.

³¹ P. Kroll, op. cit., s. 10.

Переяславська рада 1654 р. У цілому загальна тенденція нагадує ситуацію в інших історіографіях, з українською включно. Дослідники перебувають на роздоріжжі й воліють радше вживати обережні формули, ніж робити однозначні висновки. Спільним знаменником для польських істориків є переконання, що Б. Хмельницькому так і не вдалося створити незалежну державу, а Переяславська рада 1654 р. завдала потужного удару цим сподіванням.

Я. Качмарчик взагалі вважає цю раду та Березневі статті справжнім вододілом між прагненням гетьмана до незалежної України та втратою шансів на зміцнення незалежності³². Подібну категоричну оцінку дають У. Августинович та М. Маркевич³³. Інші дослідники дотримуються м'якшої позиції. Приміром Х. Літвін веде мову про те, що Переяслав 1654 р. все таки залишив Гетьманщині „*wielki zakres niepodległości*”³⁴. П. Кроль, В. Серчик та Ю. Геровський твердять, що старшина не мала наміру вмонтовувати свою державу до складу Московії. Рішення Переяславської ради суперечили планам Б. Хмельницького, а ключове місце в козацькій концепції Переяслава 1654 р. належало ідеї військового союзу проти Речі Посполитої³⁵.

Але у будь-якому випадку є всі підстави стверджувати, що в сучасній польській історіографії відбулися знакові зміни в підходах до концептуалізації проблематики появи в середині XVII ст. Української держави. На сьогодні остаточно усталалося потрактування Гетьманщини як держави, пішла тенденція визнавати наявність національних причин до соціального вибуху часів Б. Хмельницького, а також прагнень гетьмана унезалежнити своє дітище від Варшави. На рівні термінології відійшло на маргінес потрактування подій як „війни домової”, почало вживатися поняття „Українська держава”. Усе це концептуально зближує позиції польських та українських істориків, відкриваючи нові горизонти для історіографічного освоєння відповідної проблематики.

³² J. Kaczmarczyk, op. cit., s. 225–226. Див. також спостереження над візією Я. Качмарчика авторства М. Нагельського (М. Нагельський, Переяславська угода 1654 року в польській історіографії, w: Переяславська рада 1654 року (історіографія та дослідження), ред. Я. Федорук, Київ 2003, с. 671–672.

³³ U. Augustyniak, op. cit., s. 673–674; M. Markiewicz, op. cit., s. 514.

³⁴ X. Litwin, op. cit., s. 99.

³⁵ P. Kroll, op. cit., s. 27; W. A. Serczyk, *Historia Ukrainy*, Wrocław 2001 s. 104–108; J. Gierowski, op. cit., s. 44.

BOHDAN KHMELNYCKY'S STATE: THE PROBLEM OF THE CONCEPTUALIZATION IN THE CONTEMPORARY POLISH HISTORIOGRAPHY

The purpose of article is to research the typologization of the Ukrainian Cossack State (Hetmanate) of the Bohdan Khmelnycky's period in the contemporary Polish historiography. There are examined the Polish historian's visions of the following issues: the reasons of the Khmelnycky's uprising, the genesis of the early modern Ukrainian state, the Polish historiography's role in the terminological discussion in these fields, the question of the Ukrainian independence in the political conceptions and practices of new Ukrainian elite. The subject is considered against the broad background of the previous Polish historiographic tradition and today investigations of above-mentioned problems by Ukrainian, Russian and Western historians.

It was found that the contemporary Polish historians is competitive on the world scale and have significant impact on the new conceptualization of the typology of the Hetmanate. They carried out the fundamental research regarding the colonization of the Kyiv and Braclav palatinates by magnates as a cause of a Ukrainian uprising in the middle of the 17th century, the religion situation in Polish-Lithuanian Commonwealth before it. The acceptance that Khmelnycky's uprising was a war for Ukrainian state, which appeared in 1648-1649 and the Cossack elite had a plan to create the independence state became the basic feature of new Polish investigative approaches.